

Eser garrasa-da, sowal garramaýar

Category: Edebi tankyt, Goşgular, Kitapcy, Söhbetdeşlik, Sözler, Türkmen dili
написано kitapcy | 23 января, 2025
Eser garrasa-da, sowal garramaýar ESER GARRASA-DA, SOWAL GARRAMAÝAR

(“Dünýä edebiýaty” žurnalynyň terjimeçisi, ýazyjy Atajan Taganow bilen mesawy söhbet)

– Atajan aga, türkmen okyjylary sizi ýazyjy hökmünde tanaýarlar. Oňa garamazdan, siz atlary dünýä belli Ernest Hemingueýiň, Çingiz Aýtmadowyň, Wasiliý Şukşiniň, Walentin Rasputiniň eserlerini türkmen diline terjime etdiňiz. Ýalňyşmaýan bolsam, siziň iň soňky terjimäňiz hem Jek Londonyň “Martin Iden” romany bolmaly. Galyberse-de, siz türkmen edebiýatyny dünýä ýaýratmakda köp işleri eden terjimeçilik sungatynyň ussatlary A.Tarkowskiý, Ý.Gordiýenko, A.Krongauz, T.Kalýakina, Ý.Kuznesow, L.Şipahina, W.Ganiýew, S.Iwanow, A.Ferençuk dagy bilen bile işläniňizden biz habarly. Şundan ugur alsak, siz terjimeçilik babatda hem söhbet edäýmeli adamlaryň biri bolýarsyňyz.

– Moskwada otuza golaý ýazyjy, şahyr, terjimeçi, edebi tankytçy adamlardan düzülen türkmen edebiýaty barada geňeş bardy. Ol adamlaryň köpüsi üçin türkmen topragy ýat ýer däldi. “Ýol ber, Gürgen çaýy” goşgusynyň awtory Tihonow otuzynjy ýyllarda Türkmenistana paý-pyýada aýlanan bolsa, Arseniý Tarkowskiý döredijilik ömrüniň köp bölegini Magtymgula bagyşlap, beýik Pyragynyň gezen ýerlerini, Garrygalany, Aýderäni, Soňudagy, Dehistany gören adamdy.

– Terjimeçilik pikir edilişi ýaly gaty bir aňsat işem däl bolmaly. Terjimeçiniň eseriň asyl nusgasyna düşünmegi üçin okaýan eseriniň diliniň köklerinden, şol dilde gürleşýän

halkyň urp-adatlaryndan, edim-gylymlaryndan habarly bolmagy gerek. Azyndan, guminitar ylymlardan sowat ýüki ýetik bolmagy gerek. Mifologiýadan, simwolikadan, teologiýadan baş çykarmasy gerek. Ýogsa, aýdaly, sen türkmen halkynyň taryhyndan bihabar, miflerinden bihabar nädip Görogly eposyny rus diline terjime edersiň?! Teologiýadan, sopuçylyk edebiýatyndan sowatsyz halyňa neneň Nesimini ýa Mäne babany, Magtymgulyny haýsydyr bir başga dile terjime edip bilersiň?! Hut şu talaplaryň ýerine ýetirilmedikligi üçin rus dilinden türkmen diline terjime edilen kitaplaryň birnäçesinde hem gödek ýalňyşlyklar goýberildi. Şirin saz çalyp durka ýekeje perde ters basylsa, sazyň ähli şirinligi zym-zyýat bolýandyr. Terjime-de şonuň ýalymyka diýýäris. Awtoryň esasy hasaplan sözleriniň biriniň ters terjime edilmegi eseriň manysyny gaçyryp ýa-da üýtgedip biler. Şu zatlar hakynda siz nähili pikir edýärsiňiz, Atajan aga?

– Terjimeçi, elbetde, sowatly bolmaly. Şu meselede, gaty görüşmezden, men bir hakykaty aýdaýyn. Sowatlylyk barada gürrüň etmeli bolsa, entek biziň terjimeçilerimiz rus, iňlis terjimeçilerinden köp zatlary öwrenmelidir. Men muny iş ýüzünde başymdan geçirdim... Sowatsyz terjimeçiniň gelşiksiz ýagdaýlara düşäýmegi daşda däl. Otuz ýyl töweregi mundan ozal ukrain şahyry Frankonyň türkmen diline terjimeçisi Lesýa Ukrainka diýen nusgawy şahyryň adyny hem eşitmänligi sebäpli “Franko Lesýa Ukrainka sarpa goýupdyr” diýen jümläni “Franko ukrain tokaýlaryny hem gowy görüpdür” diýip türkmen diline geçiripdi. Ýöne, aýdaly, niwh halkynyň tanymal ýazyjysy Sanginiň bir kitabyny rus dilinden türkmen diline geçirmek üçin niwhleriň sugun goşulan arabasyny sürüp görmäge ýa-da olaryň uýýan şamançylyk dinini öwrenmek mümkinem bolsa, amala aşyrmak mümkin bolmaz.

– Atajan aga, men suguna tirkelen arabasyndan habarly bolmaly diýenimde, oňa münüp görmelidir-ä diýmändim.

– Sen meni öz sözümde tutjak bolma, Myratgeldi. Men, terjimeçi dälem bolsaň, başga milletleriň dilini, dinini, döp-

dessurlaryny bilip bolsa, gowy zat diýjek boldum. Ýöne ýere: “Bir dil bilen – bir adam iki dil bilen – iki adam” diýlen dälidir. Muňa garamazdan, terjime ediljek eseriň asyl dilini bileniň bilen öz ene diliňi, ýagny terjime ediljek dili ganymat bilmesen, terjimän şowlamaz. Türkmen diline haýsydyr bir türk ýa-da rus ýazyjysynyň eserini terjime edýän mahalyň türkçe ýa rusça pikirlenseň, türkmençä terjime eden eseriňde sözlem gursuň hem türkmençe bolmaýar. Sözler türkmençedir welin, sözlem türkmençe dälidir. Beýle eseri okan adam ne oňa düşüner ne-de ondan many alyp biler. Ine, şu hem häzirki wagtda terjimeçilik bilen gyzyklanýan ýaşlaryň goýberýän esasy säwlikleridir. Hakyky terjimeçi hem eseriň asyl nusgasyny ýoýmaly däl hem eseri türkmen okyjysynyň ruhuna gabat getirmegi başarmaly. Terjimeçiniň baş wezipesi awtoryň düşnükliligini öz diline hem düşnükli edip çeper görnüşde geçirmek.

– Şeýlekin adamlara terjimeçiligi öwredip bolmazmy? Haýsydyr bir şygry terjime etmek üçin özüň şahyr, kyssany terjime etmek üçin özüň ýazyjy bolmagyň şertmi?

– Okatmak ýoly bilen her hili çylşyrymly hünärler öwredilýär. Ýöne çeper döredijilik barada anyk jogap berip biljek däl. Okatmak ýoly bilen ýazyjyny, suratkeşi şol sanda terjimeçini kämilleşdirip bolar. Ýöne goşgy ýazyp bilmeýäne goşgy ýazmagy, surat çekip bilmeýäne surat çekmegi okuw bilen öwredip bolmaz diýip aýgyt edýäris. Moskwada ýazyjy şahyr, edebi tankytçy, terjimeçiligi okadýan dünýäde ýeke-täk edebiýat instituty bar. Şol institut hakynda bir zady bellemeli. Ol instituta öz ugrundan azyndan bir kitap ýazan, birnäçe eseri terjime eden, gazet-žurnallarda eserleri çap bolup okadylsa, tejribe berilse, gelejekde ýazyjy-şahyr çykar diýip umyt edilýän dalaşgärler kabul edilýär. Şonda-da olaryň köpüsi okuwyny tamamlanynda, soňra döredijilik adamsy bolup ötägitmeýär. Terjimeçini “okatmak” meselesi-hä hasam kyn ýaly. Men bu aýdýanlarymy ol ýerde bile okan ýoldaşlarymyň durmuşyny göz öňüne tutup aýdýaryn. Bir anyk mysala ýüzleneýin. Geçen asyryň

70-nji ýyllarynda özümüzden terjimeçili bolmagyň aladasyny eden Berdi Kerbabaýew SSSR ýazyjylar birleşiginde ady tutulan instituta türkmen ýaşlaryndan on sanysy okuwa ýerleşdirmek barada ýörite karar çykartdy. Moskwadan Aşgabada gelen topara biziň uniwersitetimizden rus, türkmen dilini bilýän talyplardan instituta saýlap alyp ýerleşdirildi. Hemme taraplaýyn ýardamlar berildi. Olar ussatlaryň elinde baş ýyl okadylar. Ýöne şol on adamdan ýekeje-de terjimeçi “alyp bilmedik.” Onuň tersine, terjimeçi bolmak üçin Edebiýat institutyny gutarmadyk Atda Bagaýew, Meret Sopyýew, Bäşim Ataýew, Daňatar Berdiýew ýaly ildeşlerimiz ussat terjimeçi bolup ýetişdiler. Olar dünýä belli onlarça çeper eseri ussatlyk bilen türkmen diline geçirdiler. Bu sowal könedən gelýän hem iki hili jogap alýan sowal. Meniň hut öz şahsy pikirime görä, kyssany ukyby, höwes, sowady, umumy medeniýeti ösen ýazyjy däl adam hem terjime edip biler. Ýokarda kyssanyň ussat terjimeçileri diýip atlaryny tutanlarymyň Bäşim Ataýewden başgasynyň biri-de ýazyjy däl. Ýöne mende şygryň terjimeçisi uly şahyr bolmasa-da, özi hökman goşgy ýazyp bilýän adam bolmaly diýen gutarnykly pikir bar. Edebiýatymyzyň ýakyn geçmişine göz aýlasaň, goşgyny Bagşy Jürmenek ýaly tanymal terjimeçi hem özi şahyr bolmany üçin Gurbandurdy Gurbansähedow bilen bilelikde terjime edýärdi. Şonuň üçinem ruslaryň nusgawy şahyrlarynyň köp eserleriniň türkmençä terjimesi biziň dilimizde nusgawy eserlere öwürüldi.

– Atajan aga, siz öz şahyrlarymyzyň goşgularynyň, ýazyjylarymyzyň kyssalarynyň daşary ýurt dillerindäki terjimelerinden razymy?

– Iň yokary derejedäki razylyk döredijilik işinde asla bolýan zadam däl, bolmaly zadam däl. Magtymgulynyň goşgularyny rus diline gaty köp adam terjime etdi. Ýuriý Gordiýenko Magtymguly üçin köp zähmet çekdi. Sankt-Peterburg uniwersitetiniň professory, türkmen dilini örän gowy bilýän Sergeý Iwanowda-da Magtymguludan edilen gowy terjimeler bar. Ýöne men, okyjy hökmünde, Arseniý Tarkowskiniň terjimelerini has gowy

göryärin. Arseniý Tarkowskiý Magtymgulyny gowy “tanaýar”, edil bir döwürde ýaşan ýaly. Iň esasy-da, özi tapylgysyz rus şahyry bolan adam, Magtumlula örän uly sarpa goýýar. Magtymguly bilen Tarkowskiýniň ikisiniň dünýägaraýyşlarynda hem meňzeşlikler örän köp. Tarkowskiýniň Magtymguludan terjimeleriniň birnäçesi meniň gözümiň alnynda amala aşdy diýen ýaly. Men onuň terjimeçi hökmünde çeken azaplaryndan, “Ýagmyr ýagdyr, Soltanymyň” terjime edilişinden, on üç nusgasynyň dörändigindenem habarly. Şol nusgalaram Magtymgulynyň goşgularyny rus dilinde edil türkmen dilinde ýaňlanşy ýaly ýaňlanýan derejä ýetirdi. Beýik Pyragynyň “Rehm eýleýip, ýagmyr ýagdyr, Soltanym!” diýen zarynlamasy rus dilinde hem örän belent ýaňlanýar. Tarkowskiý ony: “Poşşadi, daý doždýa, doždýa, moý sultan” diýip terjime edýär. Terjimeçiniň “ýagmyr” sözüni iki gezek gaýtalamasy şygryň nalasyny güýçlendirip, islegi, manyny asyl nusga kybapdaş edýär.

– Meniň pikirimçe her bir diliň beýleki dilleriňkä meňzemeýän diňe özüne mahsus bolan ritmi bar. Şonuň üçin terjimeçi ilki bilen terjime etjek diliniň ritmini öwrenmelimikä diýýärin. Aýdaly Gurhany türkmen diline terjime etjek adam hökman arap diliniň ritmini öwrenmeli. Arap dilindäki “Lä ilähe illalla” türkmençe “Taňrydan başga Hudaý ýokdur” diýeniňdäkiden güýçli täsir galdyrýar... iň gowy aýdymlaram teksti başga di..

– Sözüňi bölýärin, bagyşla. Gurhanyň terjimesi babatda entek ikimiziň biri-birimize aýtmadyk pikirimiz golaý ýaly. Ýöne ony her haýsyzmyz öz dilimizde ýa-da seniň aýdyşyň ýaly “öz ritmimizde” gaýtalaýan ýaly. Meniň heniz hiç ýerde açyk aýtmadyk pikiriň diňlemek isleseň ol şeýle: Gurhany diňe medeniýetiň beýik ýadygärligi, ynsan durmuşynyň kodeksi bolanlygy üçin terjime etseňem ony hiç millet öz dilinde ulanmaly däl hasap edýärin. Sebäbi başga dildeonuň beýikligi duýulanok. Ýöne onuň manysyny bilmeýseňem arapça owazy bilen diňlemek adamyň ýüregiňe aram berýär. Iň bir belent, iň bir ýakymly aýdymam sözleri başga dile geçirilip aýdylanynda öz gymmatyny ýitirýär. Ony ýazylan diliň sözi bilen diňleseň gowy

lezzet alaryarsyň. Ýalňysýanam bolsam, men Gurhany öz dilinde aýdylmaly, diňlenmeli beýik eser hasap edýärin.

– Terjimeçä gowy ýardam edip biljek redaktoryň duşmagy hem zerurmyka diýýärin.

– Ýöne bir “geregem” däl, zerur gerek. Tejribeli redaktor terjimäniň terjimeçisi. Men ilki terjime edip başlaýan döwürlerim, redaktorlaryň meniň terjimämi redaktirlmegine hiç ýüregimi agyrtman durup bilemokdym. Soňra ýuwaş-ýuwaş eden işiňe gaýry biriniň garaýşynyň, bellikleriniň zerurlygyna düşüňip başlaýarsyň. Bärden gaýydaýýan ýerleriňde redaktoryň düzedişi tüýs jüpüne düşýär otyryberýär. Muňa garamazdan redaktoryň eliniň yzynyň duýulmagy işiň bahbidine däl.

– Hemme kitaplaryň möwrüti ötyärmä ýa-da bu saýlantgy eserlere bu degişli dälmi?

-Ähli zat garrasa-da şu sorag garranok. Kitaplaryňam garramaýanlary bar. Meselem Magtymguly, Kemine garranok, emma 20-nji asyryň başyndan ortasyna çenli ýazylan kitaplaryň gaty köpüsi eýýäm öz möwrütini ötürdi. Ýogsa şol kitaplaryň içinde öz döwründe okyjylaryň elinden düşmedikleri hem bar.

– Irki edilen terjimeler möwrütini ötürip bilermi?

– Ýogsa näme, kitaplaryň özüniňem möwrüti ötyä-rä. Şonuň üçinem bu esasan terjimesi edilen esere bagly. Şol eseriň möwrüti ötse terjimäniň hem ömri geçdi hasap edilse gerek. Ýöne terjime terjime edilen dil bilen bagly bolansoň, oňa diliň ýagdaýy hem täsir edýär. Mysal üçin “Dünýä edebiýaty ” žurnalynda Lew Tolstoýyň “Hajymyradynyň” terjimesi berilende 40 ýyl mundan ozal Meret Sopyýewiň eseri türkmençä geçirilişiniň erbet dældigine garamazdan, diliň döwre görä özgerşi göz önünde tutulyp, terjimäni biraz “kakayşdyrmaly” boldy.

– Eger siz dünýä edebiýatyndan öz islegiňize görä saýlap kitaphana salsaňyz, onda haýsy awtorlaryň kitaplary bolardy.

– Kitaphana özüm üçinmi?

– Ýok, başgalar üçin.

-Bu hem dürs jogap gaýtarmasy kyn sowal. Sebäbi okyjynyň ýagdaýyny hasaba alsaň olar üç topara bölünýär. Kitaby ýokary, orta, pes derejeli okyjynyň talabyna görä saýlamaly bolar.

– Terjime edilýän mahaly esasy materialdan daşlaşmak daşlaşmazlyk meselesi babatda näme aýdyp bilersiňiz?
Bu sowalyň jogaby her eser terjime edileninde aýratynlykda ýüze çykýar. Ýöne ussat terjimeçiler asyl nusgany körre-körlük bilen yzarlamakdan asyl nusgadan gerek wagty az-kem daşlaşmak işiň bähbidi üçin gowy diýip belleýärler. Menem şol kesgitlemäni goldaýaryn. Asyl nusga ýelimlenen ýaly bolup ýapyşyp ýatmak asyl nusgany zaýalaýar. Terjimäni şowly okalmaz ýaly edýär. Mysal üçin köre-körlük bilen yzarlap terjime etseň türk dilindäki “tütün içmek” sözüni türkmen diline “çilim çekmek” diýip däl-de “tüsse içmek” diýip terjime etmeli. Ökdesirän bolup tekstden çykman otyrmaklyk terjime üsti bilen döreýän eseriň bisowat bolmagyna, çeperçiliginiň ýitmegine getirýär. Asyl nusganyň hilini pes görkezýär. Terjimeçi, eger terjimä hil taýdan; okyja düşünmek taýdan bähbitlidigine göz ýetirse, sözlemleriň, hatda tutuş abzasynyňam ýerini çalşyryp biler.

-Şol bir dildäki dürli-dürli eserleri terjime etmekde kynçylyk ýüze çykyp bilermi?

– Bir awtoryň eserlerinde-de bolup biler. Mysal üçin Çingiz Aýtmatowyň irki ýazan “Ak gämi”, “Düýegöz” eserlerini türkmençä men höwes bilen geçirdim. Emma onuň “Tabro Cassandra” atly soňky romanyny terjime etmeli bolsa höwes bilen ýapyşmaryn. Ol agyr, çylşyrymly, pelsepeli, öwürümleri kyn öwürümlere baý eser.

– “Dünýä edebiýaty” žurnalynyň terjimeçisi höküminde okyjylar sizden nämeler garaşýandyr diýip çaklaýarsyňyz?

-Öňi bilen “Dünýä edebiýatynyň” özi hakynda. Bu žurnalyň döredilmegi türkmeniň medeni taryhynda ädilen iň aýgytly ädim hasaplaýaryn. Ol türkmen okyjylary üçin dünýä medeniýetine tarap açylan derweze. Biz bu žurnalyň gymmatyna häzirem düşünäris ýöne bu žurnalyň gymmaty wagt geçdigiçe, şol žurnalyň kömegi bilen daşary ýurtlaryň belli çeper eserleri köp terjime edilip ugranyndan soňra hasam artar. “Dünýä edebiýaty” žurnaly çeper terjime etmekligiň mekdebine öwrüler. Onuň şeýle boljakdygy neşiriň ilkinji sanlary hem ynam döredýär. Bu žurnalda işleýän halypa terjimeçiler terjime işine höwesli birnäçe dil bilýän ýaşlaryň gelejekde ugrugyp gitmegien goltgy bolar umydym bar.

– Atajan aga ýaş terjimeçilere nähili maslahatlaryňyz bar?

– Öz azabyňyza sarpa goýuň. Okyja sarpa goýuň. Ýeňiňizi çermemän bu işe baş goşmaň, gowşak terjime etmäň. Siz gowy terjime ediň, erbet öz-özündenem bolýar.

Söhbetdeş bolan: Myratgeldi BERDIÝEW Söhbetdeşlik